

архівних, нормативних та інших матеріалів автором узагальнено етапи розвитку та структурні особливості правничої комісії НТШ у досліджуваний період.

Ключові слова: Наукове товариство імені Шевченка, правничі комісії Наукового товариства імені Шевченка, етапи розвитку правничої комісії Наукового товариства імені Шевченка, структура правничої комісії Наукового товариства імені Шевченка.

Луцкая Г. В. Основные этапы развития и структурные особенности юридической комиссии НТШ в 1892 - 1939 гг.

В статье исследованы основные этапы становления и развития юридической комиссии НТШ, особенности ее структуры в 1892 - 1939 гг. На основе исследования архивных, нормативных и других материалов автором обобщены этапы развития и структурные особенности юридической комиссии НТШ в исследуемый период.

Ключевые слова: Научное общество имени Шевченко, юридическая комиссия Научного общества имени Шевченко, этапы развития юридической комиссии Научного общества имени Шевченко, структура юридической комиссии Научного общества имени Шевченко.

Lutska G. V. Main stages of development and structural features of the juridical commission of Shevchenko Scientific Society in 1892 – 1939.

The article examines the main stages of formation and development of the juridical commission of Shevchenko Scientific Society, specificity its structure in 1892 – 1939 on the basis of archival research, legislative and other materials the author summarizes the stages of development and structural features of the juridical commission of Shevchenko Scientific Society in the studied period.

Keywords: Shevchenko Scientific Society, juridical commission of Shevchenko Scientific Society, the stages of development of the juridical commission of Shevchenko Scientific Society, the structure of the juridical commission of Shevchenko Scientific Society.

Луцький І. М.

СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ЗА- САД ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ АКСІОЛОГІЇ ПІД ВПЛИВОМ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦІННОС- ТЕЙ (НА ПІДҐРУНТІ СПІВВІДНОШЕННЯ РЕ- ЛІГІЇ І ПРАВА)

УДК 340.12

Постановка проблеми. Проблема законодавчого закріплення християнських засад у різних сферах правового регулювання неодноразово була предметом дослідження серед представників

загальної теорії права і держави, конституційного права, філософії права тощо.

Разом з тим, незважаючи на дослідження різних сторін даної проблеми, відкритим залишається питання про втілення релігійних (зокрема, християнських) засад в інституті правового статусу особи, що, безумовно, свідчить про актуальність даної проблеми, а з точки зору реалізації прав і свобод людини і громадянина у поєднанні з християнськими засадами – і про практичну значимість досліджуваної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цінностей у системі правової аксіології, а також пов'язані з ними проблеми втілення у праві загальнолюдських цінностей неодноразово висвітлювались у наукових дослідженнях з історії вчень про державу і право та з філософії права, які здійснили Т. Андрусак, З. Гайковський, Т. Євсєєва, М. Костицький, В. Мірошніченко, М. Мірошніченко, М. Наум, П. Рабінович, Г. Трофанчук, Ф. Шульженко та інші науковці.

Однак дані дослідження здебільшого присвячувались особливостям втілення у праві тих загальнолюдських цінностей, які базуються на співвідношенні права та моралі, не враховуючи при цьому взаємодію релігії та права у частині формування та подальшого юридичного закріплення вищевказаних цінностей.

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є вплив взаємодії релігії і права на генезу та подальше юридичне закріплення загальнолюдських цінностей, які згодом виступають предметом дослідження правової аксіології. З мети випливають наступні завдання наукової статті: 1) дослідити генезу загальнолюдських цінностей, які прямо чи опосередковано впливають з релігійних (у першу чергу – християнських) засад суспільства; 2) визначити ступінь взаємодії релігії і права у процесі формування та подальшого юридичного закріплення загальнолюдських цінностей; 3) проаналізувати основні форми такого закріплення у нормах національного права України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими соціальними явищами та

сферами суспільного життя – політикою, економікою, культурою та ін. З цього приводу варто зазначити, що найчастіше в юридичній науці предметом дослідження виступають стійкі взаємозв'язки права і політики, а також права і економіки. Найчастіше це обумовлюється тим, що право (у першу чергу – позитивне (писане) право) є засобом втілення майнових та управлінських інтересів, які відповідно висвітлюються через взаємозв'язок права з економікою та права з політикою.

Разом з тим, поширення набувають наукові дослідження, предметом яких є стійкі взаємозв'язки права і культури, права і моралі, а також права і релігії. У першу чергу, такі взаємозв'язки досліджуються через призму природного права.

Отже, маємо два основні напрями дослідження взаємозв'язків права з іншими соціальними явищами:

1) взаємозв'язок права із соціальними явищами та сферами суспільного життя, які наближені до матеріальних цінностей. При цьому такий взаємозв'язок прослідковується через позитивне (писане) право, яке впливає з волі законодавця, найчастіше детермінованої майновим інтересом;

2) взаємозв'язок права із соціальними явищами та сферами суспільного життя, які наближені до духовних цінностей. При цьому такий взаємозв'язок прослідковується через природне право, яке впливає з об'єктивної природи речей та природи права, тобто того, для чого воно дійсно призначене.

Наведені вище групи взаємозв'язків забезпечують формування правової аксіології, тобто вчення про цінності, які акумулює в собі право під впливом інших соціальних явищ.

Якщо ж акцентувати увагу на взаємозв'язку права із соціальними явищами та сферами, які наближені до духовних цінностей, то тут на особливу увагу заслуговує його взаємозв'язок з релігією.

Основними джерелами наповнення права релігійним змістом є Біблія та наукові праці теологів, які досліджували взаємозв'язок релігії і права.

Прикладом втілення цінностей, що викладені у Біблії, є десять заповідей, які покладені в основу побудови Особливої ча-

стини Кримінального кодексу України. Зокрема, заповідь «не вкради» втілюється через Розділ КК України «Злочини проти власності», заповідь «не свідчи неправдиво» – у Розділі «Злочини проти правосуддя», заповідь «не вбий» – у Розділі «Злочини проти особи» і т. д.

Біблія, проектуючи у своєму змісті «рай на землі» (тобто ідеальне суспільство), часто надихала мислителів на створення власної проекції ідеальної держави за божественним зразком (вчення Августина Аврелія, Фоми Аквінського про створення держави на теологічних засадах).

Розглядаючи державу, Августин виділяє ряд форм правління, залежно від тих обов'язків, які покладаються на верховну владу. Головними серед них він вважає моральні і релігійні обов'язки, зокрема повагу до бога і повагу до людини. Несправедливого правителя, як і несправедливий народ він іменує тираном, несправедливу аристократію – клікою. Держава, в якій ігнорується право, як втілення справедливості, є, на його думку, державою, що загинула. Якщо ж в державі зберігається справедливість і повага до релігії, то всі форми правління, так само як і авторитет, і повноваження влади, стають достойними того, щоб їм підпорядковуватися. Розглядаючи погляди Августина на право, необхідно підкреслити, що визначальне значення в цих поглядах має ідея непорушного вічного закону, який іде від бога і діє також і в регулюванні людських відносин. Вічний закон, який є, згідно з Августином, виразом божественного розуму і волі, визначає природний порядок, а отже і природне право. Цим самим, природне право походить від бога і має теомонний характер [1, с. 34–35].

Отже, Августин сформулював таку цінність як *справедливість, що проявляється у співпадінні релігійних та правових засад*.

Аналізуючи державно-правові погляди Фоми Аквінського, варто зазначити, що держава являє собою певну частину універсального порядку, творцем і правителем якого є бог.

Мета і виправдання держави полягає у тому, щоб надати людині належні засоби існування, дати основу для інтелектуального

і морального розвитку, який, у свою чергу, повинен надавати державі допомогу в духовному вихованні християнина.

З вищенаведеного випливає *визнання людини цінністю, на забезпечення належних умов існування якої має спрямовуватись вся діяльність держави.*

В державній владі Фома Аквінський виділяє три головні моменти:

- 1) відношення пануючих до підданих і можливість встановлювати закони;
- 2) походження влади;
- 3) використання влади [2, с. 49].

Враховуючи вищенаведене, можна вести мову про *цінність справедливого генезису та правомірного використання влади в інтересах суспільства.*

Первинним джерелом людської влади, яка вручається одній або кільком особам, є політична спільність людей, народ. Мислитель виправдовує непокору тим монархам, які узурпували владу або примушують підданих до неправедних дій. В цій боротьбі проти тирана народу належить діяти за «загальним рішенням», яке спрямоване на обмеження влади тирана або його усунення.

Значне місце у вченні Фоми Аквінського посідає проблема права і закону. Тома, власне, і розуміє закон, як правило слідування божественній цілі, належний порядок її реалізації.

Закон є, на думку Томи, певне правило і мірило дій, яким хто-небудь спонукається до дії або утримується від неї. Конкретизуючи свою характеристику закону, як спільного блага, мислитель підкреслював, що закон повинен виражати загальне благо всіх членів суспільства і повинен встановлюватися або суспільством безпосередньо, або тими, кому воно довірило турботу про себе. Крім того, до суттєвих характеристик закону Тома відносить і необхідність його обнародування, без чого неможлива сама його дія, як мірила людської поведінки. Загальну характеристику закону Тома підсумовує у такому визначенні: «Закон є певне встановлення розуму для спільного блага, обнародоване тими, хто має турботу про суспільство».

Фома Аквінський обґрунтовує наступну класифікацію законів:

- 1) вічний закон;
- 2) природний закон;
- 3) людський закон;
- 4) божественний закон [3, с. 68].

Особлива роль, на наш погляд, тут відводиться співвідношенню природного та людського закону.

Сенс природного закону для людини полягає у тому, що людина за самою своєю природою наділена здатністю розрізняти добро і зло, причетна до добра і схильна до дій і вчинків вільної волі, спрямованої на здійснення добра, як мети.

Людський закон, у трактуванні Фоми Аквінського, – це позитивний закон, наділений примусовою санкцією проти його порушень. Досконалі і добродесні люди можуть обходитися і без людського закону, для них достатньо природного, але щоб знешкодити людей зіпсутих, таких, що не піддаються переконанням і настановам, необхідні страх покарання і примус. Згідно з поглядами мислителя, людським (позитивним) законом є тільки ті людські встановлення, які відповідають природному закону (велінням фізичної і моральної природи людини), в іншому ж випадку ці встановлення – не закон, а тільки перекручення закону та відхилення від нього. Власне, Тома розрізняє справедливий і несправедливий людський (позитивний) закон.

Мета людського закону – спільне благо людей, тому законом є тільки ті встановлення, які, з одного боку, мають на увазі це спільне благо і виходять з нього, а з другого – регламентують людську поведінку тільки в її зв'язку зі спільним благом. З відповідності людського закону природному впливає також необхідність встановлення у позитивному законі вимог, які можуть бути реально виконаними, яких можуть дотримуватися звичайні, недосконалі у своїй більшості, люди. Закон позитивний повинен охоплювати людей такими, якими вони є, з їхніми недоліками і слабкостями, не ставлячи надмірних вимог. Цим обумовлюється і однаковість вимог, які ставить позитивний закон перед всіма людьми.

Таким чином, всезагальність закону означає момент рівності, тобто застосування рівної міри і однакового масштабу до всіх. Крім того, позитивний закон повинен бути встановлений належною інстанцією в межах її компетенції, без перевищення влади, і обнародований. Тільки наявність всіх цих властивостей і ознак робить людські встановлення позитивним законом, обов'язковим для людей. В іншому ж випадку, йдеться про несправедливі закони.

Фома Аквінський розмежовує поняття закону і права. Право, згідно з його вченням, – це дія справедливості в божественному порядку людського співжиття. Справедливість – це одна з етичних чеснот, яка має на увазі ставлення людини не до самої себе, а до інших людей, і полягає у відданні кожному свого, йому належного. Фома Аквінський розрізняє людське право, яке встановлюється людським законом, природне право, яке є спільним для всього живого, та божественне право [4, с. 28].

Отже, можна вести мову про такі *цінності, як справедливість*, на яку раніше вказував Августин Аврелій, та *підпорядкованість позитивного права праву природному та божественному*.

Отже, біблійні норми, а також погляди мислителів – теологів частково оформились у правових цінностях, які досліджує аксіологія, зокрема:

- 1) справедливість, що проявляється у співпаданні релігійних, моральних та правових засад;
- 2) визнання людини цінністю, на забезпечення належних умов існування якої має спрямовуватись вся діяльність держави;
- 3) цінність справедливого генезису та правомірного використання влади в інтересах суспільства;
- 4) підпорядкованість позитивного права праву природному та божественному.

Вищевказані цінності входять до такого розділу аксіології права, як природно-правова аксіологія, тобто сукупність певних цінностей, що формує природне право. Як слушно зазначає В.С. Нерсесянц, при цьому природне право розуміється за своєю природою як етичне (або ж релігійне, моральне і т.д.) явище [5, с. 54].

Проте правова аксіологія не обмежується лише виявленням та констатацією цих цінностей, а й сприяє їх втіленню в позитивне право (у першу чергу – на рівні Конституції України). Наприклад, така цінність як справедливість та обумовлений нею принцип справедливості втілюється у ст. 95 Основного Закону України, де зазначено, що «бюджетна система будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами» [6].

Визнання людини цінністю та спрямованість усієї діяльності держави на забезпечення належних умов її існування визначено у ч. 1 ст. 3 Конституції України, зокрема «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [6].

Цінність справедливого генезису та правомірного використання влади в інтересах суспільства висвітлюється у ст. 5 Основного Закону України, за якою «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ», а також у ч.2 та ч.3 ст. 3 Конституції, де зазначено, що «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [6].

Втілення такої цінності, як підпорядкованість позитивного права праву природному (однак не божественному), здійснене через призму ст. 8 Конституції України, зокрема, «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» [6].

З цього приводу також слід зауважити, що питання важливості та дієвості природного права було предметом соціологічного опитування, яке здійснював Науково-дослідний інститут церковно-канонічних та державно-правових проблем Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. За результатами такого опитування 61,5 % респондентів відповіли, що принципи природного права будуть застосовуватись при розбудові законодавства України, утвердженні та подальшому розвитку засад міжнародного права, а також при взаємодії України

з іншими державами. Позитивним результатом такого опитування є те, що майже 2/3 нинішніх студентів (значна частина яких у майбутньому може стати державними службовцями та брати участь у розбудові Української держави) впевнені у об'єктивній необхідності врахування загальнолюдських цінностей та принципів природного права у державотворенні та правотворенні.

Що ж стосується підпорядкованості норм писаного права божественному праву, то в Україні ця цінність не знайшла юридичного закріплення, оскільки, виходячи з аналізу змісту ст. 35 Конституції, Україна є світською державою, а дана цінність знаходить нормативне вираження у теократичних державах.

Висновки. За результатами дослідження проблем становлення та розвитку основоположних засад філософсько-правової аксіології під впливом християнських цінностей (на підґрунті співвідношення релігії і права) можна зробити наступні висновки:

1) втілення релігійних засад суспільства у правову систему здійснюється через правову аксіологію, яка, акумулюючи в собі релігійні цінності, трансформує їх у правову систему держави («релігійні цінності» – «правова аксіологія» – «право»);

2) основними загальнолюдськими цінностями, які через призму співвідношення релігії і права втілились у правову систему держави, виступають: *визнання людини цінністю, на забезпечення належних умов існування якої має спрямовуватись вся діяльність держави; справедливість, яка проявляється у співвідінні релігійних та правових засад по відношенню до суб'єктів суспільних відносин; цінність справедливого генезису та правомірного використання влади в інтересах суспільства; підпорядкованість позитивного права праву природному та божественному;*

3) значна частина вищевказаних цінностей знайшла своє закріплення у нормах Конституції України (ст. ст. 3, 5, 8, 35 Основного Закону України). На галузевому рівні релігійні цінності втілені у побудові структури Особливої частини КК України;

4) разом з тим, можна вести мову про часткове розмежування релігії і права у чинному законодавстві України, що, на наш

погляд, може перешкоджати подальшому втіленню вироблених релігією і правом загальнолюдських цінностей у правове регулювання в цілому та юридичну практику зокрема. Виходячи з аналізу змісту ст. 35 Конституції, Україна є світською державою, що обмежує можливість прямого впливу релігійних (в т. ч. й християнських засад) на зміст правового регулювання. З іншого боку, зрозуміло, що така цінність, як підпорядкованість норм писаного права божественному праву, знаходить нормативне вираження у теократичних державах, що, з точки зору правової науки, у цілому відповідає вченню про форми держави та цивілізаційному підходу до типології держав.

У контексті усього вищесказаного слід зауважити, що проблема подальшої взаємодії релігії і права у питаннях формування та юридичного закріплення загальнолюдських цінностей потребує подальшого наукового дослідження. Особливо це стосується узгодження міжнародно-правових та норм та норм національної правової системи у контексті інтеграції України у світову спільноту.

1. Трофанчук Г. Л. *Історія вчень про державу та право: Навч. посібн. для дистанц. навчання / Г. Л. Трофанчук.* – К.: Ун-т «Україна», 2004. – 210 с.
2. Шульженко Ф. П. *Історія політичних і правових вчень: Навч. посіб. – 2-е вид., стер. / Ф. П. Шульженко, Т. Г. Андрусак.* – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 304 с.
3. Мірошниченко М. І. *Історія вчень про державу і право: Навч. посібник / М. І. Мірошниченко, В. І. Мірошниченко.* – К.: Аттіка, 2007. – 224 с.
4. Шульженко Ф. П., Наум М. Ю. *Історія вчень про державу та право: Курс лекцій / За заг. ред. акад. АПрН України, д-ра юрид. наук, проф. В. В. Копейчикова.* – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 192 с.
5. Нерсесянц В. С. *Філософія права: Учебник для вузов / В. С. Нерсесянц.* — М.: Норма, 2005. — 656 с.
6. *Конституція України від 28.06.1996 з наступними змінами і доповненнями, внесеними згідно із Законом України від 01.02.2011 // ВВР України.* – 2011. – № 10. – Ст. 68.

Луцький І. М. Становлення основоположних засад філософсько-правової аксіології під впливом християнських цінностей (на підґрунті співвідношення релігії і права)

У даній науковій статті досліджено генезу та розвиток основоположних засад філософсько-правової аксіології під впливом християнських цінностей. При цьому відправною методологічною основою дослідження стало співвідношення релігії і права, як соціальних регуляторів суспільних відносин.

Ключові слова: аксіологія, правова аксіологія, релігійні засади, моральні засади, християнські засади, співвідношення релігії і права.

Луцкий И. М. Становление основополагающих начал философско-правовой аксиологии под влиянием христианских ценностей (на основе соотношения религии и права)

В данной научной статье исследованы генезис и развитие основополагающих принципов философско-правовой аксиологии под влиянием христианских ценностей. При этом отправной методологической основой исследования стало соотношение религии и права, как социальных регуляторов общественных отношений.

Ключевые слова: аксиология, правовая аксиология, религиозные начала, моральные начала, христианские начала, соотношение религии и права.

Lutsky I. M. The formation of the basic principles of philosophical and juridical axiology under the influence of Christian values (on the base of comparative analysis of religion and law)

This research article explores the genesis and development of the fundamental principles of philosophical and juridical axiology under the influence of Christian values. Thus starting methodological basis of the research was the comparative analysis of religion and law as social regulators of public relations.

Key words: axiology, juridical axiology, religious principles, moral principles, Christian principles, correlation of religion and law.

Махінчук В. М.

**РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ
ВІДНОСИН В УКРАЇНІ У 1918-1928 РОКАХ:
РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД**

УДК 342

Постановка проблеми. З отримання незалежності в 1991 році Україна стала на шлях реформування власної економічної політики. При цьому варто звернути нашу увагу на те, що при розробленні концепції реформування законодавства було взято до